

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในระยะกว่าสองทศวรรษที่ผ่านมา ตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ได้รับการตอบรับจากผู้บริโภค โดยเฉพาะกลุ่มผู้มีรายได้ในระดับกลางถึงสูงมากขึ้น เพราะผู้บริโภคกลุ่มนี้มีความตื่นตัวเรื่องสุขภาพ และต่างตระหนักถึงเรื่องความปลอดภัยทางอาหารมากขึ้น ดังนั้นในการเลือกซื้ออาหารจึงให้ความสำคัญกับความสะอาดและปลอดภัยเป็นอันดับต้นๆ สินค้าเกษตรอินทรีย์จึงเป็นทางเลือกใหม่ และมีแนวโน้มได้รับความนิยมมากขึ้นในอนาคต อย่างไรก็ตามเกษตรกรผู้ปลูกเกษตรอินทรีย์กลับไม่ได้มีรายได้เพิ่มขึ้นตามสัดส่วนการขยายตัวของตลาดเท่าที่ควร ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการจัดการในด้านการผลิต และการตลาดได้ไม่ดีนัก อาทิ การใช้เทคโนโลยีแบบดั้งเดิมที่ใช้แรงงานในสัดส่วนสูง หรือ เป็นการผลิตแบบการใช้แรงงานเข้มข้น (labor intensive) เมื่อมีการปรับอัตราค่าจ้างขั้นต่ำเป็น 300 บาทในช่วงที่ผ่านมา ซึ่งเป็นการปรับแบบก้าวกระโดดทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ในขณะที่ไม่สามารถปรับราคาจำหน่ายให้สูงขึ้นได้ในสัดส่วนเดียวกัน ทำให้เกษตรกรเสียประโยชน์ นอกจากนี้เกษตรกรที่เป็นรายย่อยมีขนาดพื้นที่ปลูกน้อยจะทำให้ไม่ได้รับประโยชน์จากการประหยัดจากขนาด (economies of scale) ประกอบกับการเข้าถึงช่องทางการจัดจำหน่ายทำได้ยาก เช่น ห้างสรรพสินค้าที่มีข้อกำหนดในเรื่องคุณภาพสินค้า การบรรจุหีบห่อ และกำหนดปริมาณรับซื้อคราวละมากๆและสม่ำเสมอ จึงทำให้เกษตรกรรายย่อยนำสินค้ามาจำหน่ายในท้องถิ่นและได้ราคาต่ำกว่าที่ควรจะเป็น เหล่านี้เป็นปัญหาที่พบเห็นอยู่ทั่วไปในกลุ่มเกษตรกรรายย่อย

การผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์มีจุดเด่นที่สำคัญ คือ นอกจากจะทำให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพสูง และมีความปลอดภัยจากสารพิษตกค้างแล้ว ยังมีส่วนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เสื่อมโทรมและรักษาสมดุลธรรมชาติ จึงเป็นการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน เนื่องจากการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์เป็นระบบการเพาะปลูกที่เน้นเรื่องของธรรมชาติเป็นสำคัญไม่ใช่สารเคมี ยกตัวอย่าง

เช่น การปรับปรุงความอุดมสมบูรณ์ของดินโดยการปลูกพืชหมุนเวียน การใช้ปุ๋ยจากวัสดุธรรมชาติ มีการควบคุมโรค แมลง และศัตรูพืชโดยวิธีธรรมชาติที่ไม่ใช้สารเคมี เป็นต้น ซึ่งจะทำให้ได้พืชผลทางการเกษตรที่มีคุณภาพดีและมีความปลอดภัย จะเห็นได้ว่าประเทศไทยมีพื้นฐานศักยภาพการผลิตเกษตรอินทรีย์ที่ดี จึงมีโอกาสนในการต่อยอดในการสร้างมูลค่าเพิ่มได้ไม่ยากหากมีการบริหารจัดการที่ดี อย่างไรก็ตามเพื่อให้การแบ่งสินค้าเกษตรให้มีความชัดเจนและสร้างความเชื่อมั่นว่าการเพาะปลูกแบบใด จึงจะเรียกว่าเป็นสินค้าเกษตรอินทรีย์ หรือเป็นแบบอื่นๆ ดังนั้นกระทรวงพาณิชย์จึงได้มีการกำหนดมาตรฐานสินค้าเกษตรไว้ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1.1 มาตรฐานสินค้าเกษตร

ประเภท	สารเคมีที่ใช้ในการปลูก			
	ยาฆ่าแมลง	ปุ๋ยเคมี	ฮอร์โมนเร่ง	เมล็ดพันธุ์ GMOs
เกษตรอินทรีย์ (Organic)	ไม่ใช้	ไม่ใช้	ไม่ใช้	ไม่ใช้
ปลอดภัยจากสารพิษ*	ใช้ได้	ใช้ได้	ใช้ได้	ใช้ได้
ปลอดภัย*	ไม่ใช้	ใช้ได้	ใช้ได้	ใช้ได้
ไฮโดรโพนิคส์	ใช้ได้	ใช้ได้	ใช้ได้	ใช้ได้

* ใช้สารเคมีได้แต่ต้องเก็บผลผลิตในระยะที่ปลอดภัย

ที่มา: จากเอกสารแจก รักษาอินทรีย์ รักษาโลกกับกระทรวงพาณิชย์ โดยกระทรวงพาณิชย์ (2560)

จากตารางข้างต้น กระทรวงพาณิชย์ได้แบ่งประเภทของการปลูกพืชแต่ละรูปแบบ จะเห็นถึงความแตกต่างของการแบ่งประเภท โดยเกี่ยวข้องกับการบังคับใช้สารเคมีพืชรากฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี ฮอร์โมน และพืชตัดแต่งพันธุกรรม (GMOs) เป็นสำคัญ ทั้งนี้เกษตรอินทรีย์จะเป็นประเภทการปลูกที่มีความเข้มงวดมากที่สุด กล่าวคือต้องไม่ใช้ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี ฮอร์โมน และพืชตัดแต่งพันธุกรรมเลย เป็นการปลูกพืชด้วยหลักธรรมชาติ ไม่มีสารปนเปื้อนในสิ่งแวดล้อมจึงมีความปลอดภัยสูงสุด ในขณะที่การปลูกพืชแบบปลอดภัยจากสารพิษ ปลอดภัย และไฮโดรโพนิคส์นั้น สามารถใช้สารเคมีได้แต่ต้อง

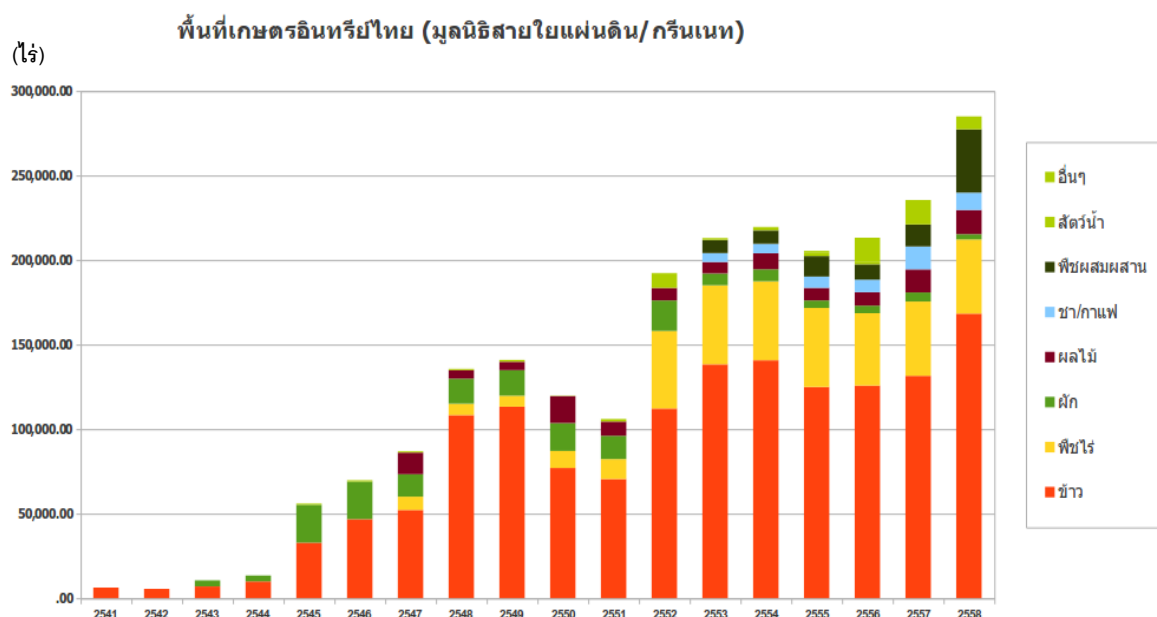
เก็บผลผลิตในระยะที่ปลอดภัย (นันทกร บุญเกิด 2553) ดังนั้นการทำเกษตรอินทรีย์จึงต้องมีการดูแลอย่างเข้มข้นเพื่อให้ได้มาตรฐานที่กำหนดไว้

สำหรับการทำเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทยมีมานานแล้ว แต่ในระยะแรกๆ มีข้าวเพียงชนิดเดียว และยังไม่ได้รับความนิยมเท่าที่ควรเพราะทางด้านผู้ผลิตเองก็ยังขาดความรู้ความชำนาญ ในขณะที่ตลาดผู้บริโภคก็ไม่ให้ความสนใจมากนัก ส่วนหนึ่งมาจากการที่สินค้าเกษตรอินทรีย์มีราคาสูงกว่าสินค้าชนิดเดียวกันในท้องตลาด ต่อมาใน พ.ศ. 2545 พื้นที่เกษตรอินทรีย์มีการเติบโตแบบก้าวกระโดด โดยเฉพาะข้าวอินทรีย์ที่ขยายตัวกว่า 2 เท่าตัว นอกจากนี้ผักอินทรีย์ก็มีการขยายตัวสูงเช่นกัน ตลาดเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทยเริ่มฟื้นตัวส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐและเครือข่ายภาคเอกชน ยกตัวอย่างเช่น มีการจัดประชุมนานาชาติเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทย โดยสมาพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (IFOAM) และองค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization: FAO) โดยมูลนิธิสืบนาคะเสถียรและกรีนเนทเป็นเจ้าภาพหลัก การมีกิจกรรมต่างๆ เป็นการเปิดตัวสินค้าเกษตรอินทรีย์สู่ตลาดและผู้บริโภค กระตุ้นให้เกิดความสนใจทั้งในการผลิต การบริโภค และการผลักดันนโยบายด้านเกษตรอินทรีย์อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น ทำให้เกิดการฟื้นตัวของตลาดเกษตรอินทรีย์ในระยะต่อมา นอกจากนี้ยังมีปัจจัยสำคัญอื่นที่เกิดจากการสนับสนุนของภาครัฐให้เกิดการขยายตัวของตลาดเกษตรอินทรีย์เพิ่มขึ้น อาทิ สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) และกรมวิชาการเกษตร ได้กำหนดให้มีการใช้ตรารับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ขึ้น ซึ่งทำให้ผู้บริโภคสามารถแยกความแตกต่างระหว่างผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์กับผลิตภัณฑ์อื่นได้ง่ายขึ้น และเกิดความเชื่อมั่นที่จะบริโภคสินค้าที่ได้รับรองมาตรฐาน รวมทั้งมีแรงขับเคลื่อนจากพลังตลาดที่ผู้บริโภคมีความต้องการสินค้าเกษตรอินทรีย์มากขึ้น ทำให้ผู้ประกอบการค้าปลีกขนาดใหญ่โดยเฉพาะโมเดิร์นเทรด เช่น ท็อปซูเปอร์มาร์เก็ต ฟู้ดแลนด์ โลตัส เดอะมอลล์ และห้างเอ็มโพเวียม เป็นต้น ซึ่งเป็นช่องทางการตลาดสำคัญที่นำผลผลิตสู่ผู้บริโภคได้เริ่มจำหน่ายสินค้าเกษตรอินทรีย์เพิ่มขึ้น

นอกจากนี้ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้การปลูกข้าวอินทรีย์ขยายตัวอย่างรวดเร็ว คือ การส่งเสริมจากภาครัฐในการให้ความรู้ เทคโนโลยีการผลิต และสนับสนุนเมล็ดพันธุ์ ให้กับเกษตรกร โดยเฉพาะพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีการปลูกข้าวหอมมะลิกันมาก ประกอบกับ

ความต้องการของตลาดข้าวอินทรีย์มีการขยายตัวมากขึ้น จึงมีองค์กรเอกชนและสถาบันเกษตรกรหลายแห่ง ได้เข้ามาส่งเสริมการผลิตและจำหน่ายข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในพื้นที่ ทำให้เกษตรกรเกิดความตื่นตัวในการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่ได้มาตรฐาน และเป็นที่ยอมรับว่าสามารถลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มรายได้ รวมทั้งการดำเนินโครงการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ปี 2560-2564 (ข้าวอินทรีย์ 1 ล้านไร่) ที่ดำเนินการโดยกรมการข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกษตรกร รวมตัวกันผลิตข้าวอินทรีย์มากขึ้นด้วย

เมื่อพิจารณาด้านอุปทานของการเพาะปลูกสินค้าเกษตรอินทรีย์ โดยพิจารณาจากพื้นที่การปลูกเกษตรอินทรีย์ของไทย จาก พ.ศ. 2541-2558 พบว่าในระยะแรกๆ มีข้าวเพียงชนิดเดียวและพื้นที่การเพาะปลูกน้อย การขยายตัวของพื้นที่เกษตรอินทรีย์มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นภายหลัง พ.ศ. 2545 แม้ว่าจะลดลงบ้างในบางช่วง อาทิ พ.ศ. 2550-51 และ 2555 เป็นต้น เนื่องจากการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในสหรัฐอเมริกาทำให้เศรษฐกิจโลกขยายตัวลดลง และประเทศผู้นำเข้ามีเศรษฐกิจอ่อนแอลง ประกอบกับนโยบายจำหน่ายข้าวของรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ในช่วง พ.ศ. 2555-2556 ที่รับจำหน่ายข้าวทุกเมล็ดในราคาสูง ทำให้ลดแรงจูงใจในการปลูกข้าวอินทรีย์ที่ต้องมีการดูแลอย่างเข้มข้นกว่าแต่ขายได้ในราคาไม่ต่างกันนัก รวมทั้งปัญหาเสถียรภาพทางการเมืองภายในประเทศไทยด้วย อย่างไรก็ตาม ข้าวอินทรีย์นับเป็นสินค้าเกษตรที่มีสัดส่วนการผลิตมากกว่าเกษตรอินทรีย์อื่น โดยมีสัดส่วนสูงถึงกว่าร้อยละ 50 รองลงมา ได้แก่ พืชไร่ และพืชผสมผสาน

ที่มา: <http://www.greennet.or.th/article/411> สืบค้นเมื่อ มกราคม 2561

ภาพที่ 1.1 พื้นที่เกษตรอินทรีย์ของไทยตามชนิดผลผลิต

จะเห็นว่าพื้นที่การผลิตเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทยที่ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ขยายตัวเพิ่มขึ้นจาก 235,523 ไร่ ในปี พ.ศ. 2557 เป็น 284,918 ไร่ ใน พ.ศ. 2558 หรือเพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 21 (กรีนเนท 2561) โดยเฉพาะข้าวอินทรีย์มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกกว่าร้อยละ 50 อันเป็นไปตามความต้องการของตลาดที่เพิ่มขึ้น รวมทั้งได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐในการให้ความรู้ด้านการผลิตและการตลาดกับเกษตรกร อย่างไรก็ตามข้าวอินทรีย์นับเป็นเกษตรอินทรีย์ที่มีพื้นที่การปลูกมากที่สุด มีบทบาทสำคัญและโดดเด่นกว่าสินค้าเกษตรอินทรีย์อื่น เพราะมีขนาดตลาดใหญ่และเป็นที่ยอมรับมากขึ้น ใน พ.ศ. 2556 มีมูลค่าสูงถึงร้อยละ 36.8 ของมูลค่าสินค้าเกษตรอินทรีย์ทั้งหมด อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสนใจว่าใน พ.ศ. 2556 แม้ว่าปริมาณการผลิตของข้าวอินทรีย์จะเพิ่มขึ้นมาจาก พ.ศ. 2553 แต่มูลค่ากลับลดลง นั่นแสดงว่าราคาต่อหน่วยของสินค้าลดลงมาก

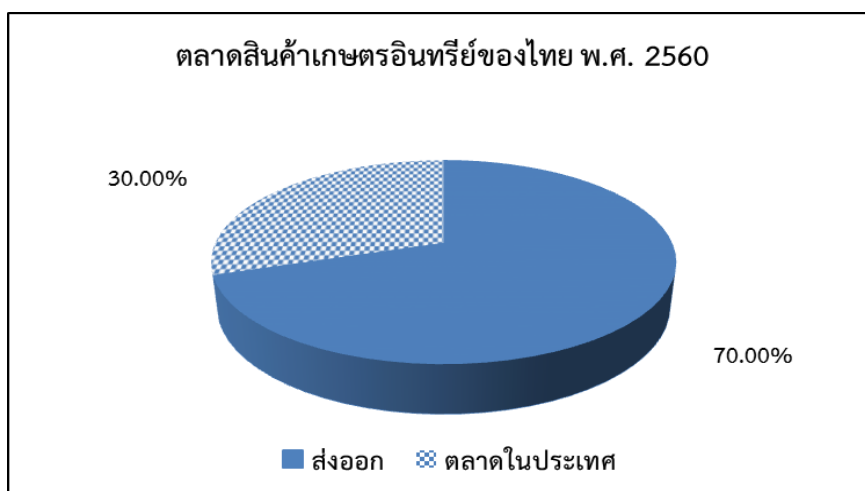

ที่มา: กรีนเนท (2562)

ภาพที่ 1.2 พื้นที่เกษตรอินทรีย์ในภาพรวม

อย่างไรก็ตามพื้นที่เกษตรอินทรีย์ของไทยในภาพรวม เพิ่มขึ้นอย่างมากในช่วง พ.ศ. 2559-2560 โดยเพิ่มขึ้นประมาณอีก 1 เท่าตัวในระยะเวลา 2 ปี โดยพืชที่มีการขยายตัวมากที่สุดก็คือ ข้าวอินทรีย์ อันเป็นผลมาจากนโยบายของรัฐบาลผ่านกรมการข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่มีแผนที่จะขยายเพิ่มพื้นที่การทำนาเกษตรอินทรีย์ใหม่อีก 1 ล้านไร่ในเวลา 5 ปีนั่นเอง

ประเทศไทยมีพื้นที่ปลูกข้าวอินทรีย์มากที่สุดในโลก โดยเฉพาะข้าวหอมมะลิอินทรีย์เป็นสินค้าที่ตลาดในสหภาพยุโรปต้องการสูงมาก และมีแนวโน้มในการขยายตลาดมากขึ้นในอนาคต” (มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) 2559) สำหรับตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์พบว่า สินค้าที่ผลิตได้ส่วนใหญ่ส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศมีสัดส่วนสูงถึงประมาณร้อยละ 70 โดยกลุ่มประเทศยุโรปเป็นตลาดส่งออกที่สำคัญที่สุด รองลงมาได้แก่ อเมริกาเหนือ ส่วนตลาดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงและอาเซียนเริ่มมีความสำคัญมากขึ้นตามลำดับ

ที่มา: ข้อมูลจาก <http://www.greennet.or.th/article/411>

ภาพที่ 1.3 ตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ของไทย

ส่วนตลาดในประเทศนั้นยังคงมีสัดส่วนไม่มากนักอยู่ที่ประมาณร้อยละ 30 ซึ่งมีช่องทางการจัดจำหน่ายที่สำคัญ คือ ร้านโมเดิร์นเทรดคิดเป็นร้อยละ 59 รองลงมาได้แก่ ร้านกรีนร้อยละ 30 และร้านอาหารร้อยละ 6 สำหรับการส่งออกผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปนับเป็นสินค้าเกษตรอินทรีย์ส่งออกที่สำคัญที่สุดของประเทศ โดยมีสัดส่วนประมาณร้อยละ 60 รองลงมา ได้แก่ ข้าวอินทรีย์ซึ่งมีมูลค่าส่งออกร้อยละ 30

โดยภาพรวมแล้วข้าวอินทรีย์นับว่าเป็นสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่มีปริมาณการปลูกและมูลค่าสูงสุด ตลอดจนมีศักยภาพในการทำตลาดมากที่สุด สามารถสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรและเป็นสินค้าส่งออกนำรายได้เข้าสู่ประเทศ ตลอดจนมีแนวโน้มที่จะมีบทบาทมากขึ้นในอนาคต จากกระแสการตอบรับเป็นอย่างดีของตลาดทั้งภายในและต่างประเทศ อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติการผลิตข้าวอินทรีย์ยังคงมีปัญหาในการจัดการห่วงโซ่อุปทาน ประสิทธิภาพการผลิต รวมทั้งการสร้างมูลค่าเพิ่มค่อนข้างมากโดยเฉพาะในกลุ่มเกษตรกรรายย่อย ทำให้เกษตรกรได้รับประโยชน์ไม่มากเท่าที่ควร อาทิ

- 1) ด้านการผลิตมักจะมีผลผลิตต่อไร่ต่ำกว่าการปลูกแบบเคมี นอกจากนี้ยังต้องดูแลอย่างใกล้ชิดและใช้แรงงานจำนวนมาก ประกอบกับการปลูกข้าวอินทรีย์มักจะเป็นการปลูกในพื้นที่ขนาดเล็ก ทำให้ไม่เกิดการประหยัดจากขนาด (economies of scale) และปัญหาประการสำคัญคือ เกษตรกรที่เริ่มปรับเปลี่ยนจากการปลูกข้าวแบบเคมีมาเป็นการปลูกข้าวอินทรีย์ จะมีผลผลิตต่อไร่ต่ำลงมากเนื่องจากช่วงการปรับเปลี่ยนนี้จะงดการใช้สารเคมีหันมาใช้ปุ๋ยจากธรรมชาติแทน ดังนั้นในปีแรกๆสารอาหาร

ของพืชจึงต่ำนั่นเอง และจะค่อยๆดีขึ้นในปีที่สองและสาม เกษตรกรต้องมีความอดทนรอ ดังนั้น เกษตรกรจำนวนหนึ่งจึงลังเลที่จะเข้าสู่การปลูกแบบอินทรีย์ อย่างไรก็ตามเรื่องนี้จะถูกชดเชยได้จาก ราคาข้าวอินทรีย์ที่สูงกว่าราคาข้าวทั่วไป 2) การแปรรูปและการบรรจุหีบห่อ ในหลายกรณียังไม่มี มาตรฐานที่ดี ไม่คงทนสวยงาม ไม่มีเอกลักษณ์ ทำให้สินค้าไม่มีจุดเด่นและจดจำยาก นอกจากนี้ เกษตรกรบางรายนำไปขายโรงสีแล้วถูกกดราคาเป็นราคาข้าวทั่วไป 3) การกระจายสินค้ามีต้นทุนสูง เพราะส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อยและต่างคนต่างทำ และในหลายกรณีโดยเฉพาะเกษตรกรราย ย่อยไม่สามารถเข้าถึงช่องทางการจัดจำหน่ายที่เป็นห้างขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นแหล่งจับจ่ายของผู้บริโภค กลุ่มที่มีรายได้ปานกลางถึงสูงได้ ทำให้เกษตรกรต้องยอมจำหน่ายในตลาดท้องถิ่น ซึ่งเป็นตลาดแคบ และราคาต่ำกว่า เป็นต้น และในช่วงที่ผลผลิตออกสู่ตลาดมากราคาข้าวยิ่งตกต่ำ ดังนั้นในการศึกษานี้ จึงต้องการที่จะศึกษาสภาพทั่วไปและปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น เพื่อนำเสนอแนวทางในการปรับปรุงแก้ไข ทั้งนี้เพื่อเพิ่มศักยภาพข้าวอินทรีย์ของไทยให้ได้มาตรฐานและเป็นที่ต้องการของตลาด รวมทั้งเพิ่มขีด ความสามารถในการแข่งขันในเวทีโลก สร้างอำนาจต่อรองให้กับเกษตรกรรายย่อย นำไปสู่การ ขยายตัวของการผลิตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน เกษตรกรผู้ปลูกได้รับผลตอบแทนที่เหมาะสมและเป็น แรงจูงใจให้อยู่ในอาชีพต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. ศึกษาสภาพการณ์ของการจัดการห่วงโซ่อุปทานตลอดเส้นทางโลจิสติกส์ ในระดับต้นน้ำ และกลางน้ำ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและการสร้างมูลค่าเพิ่มให้ข้าวอินทรีย์
2. วิเคราะห์ SWOT ของการผลิตข้าวอินทรีย์ และนำไปสู่ข้อเสนอแนะในการเพิ่ม ประสิทธิภาพการผลิตและการสร้างมูลค่าเพิ่มให้ข้าวอินทรีย์ที่ยั่งยืน
3. นำเสนอรูปแบบที่ดีในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและสร้างมูลค่าเพิ่มของข้าวอินทรีย์

1.3 ขอบเขตโครงการวิจัย

การศึกษากิจการด้านการอุปทานเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและสร้างมูลค่าเพิ่มของข้าว อินทรีย์นี้ มีขอบเขตการศึกษาโดยแบ่งตามลักษณะของข้อมูลได้ ดังนี้

ข้อมูลปฐมภูมิ

1. วิเคราะห์สภาพทั่วไป ปัญหา และอุปสรรคของข้าวอินทรีย์ในประเทศไทย ตลอดเส้นทางลอจิสติกส์ตั้งแต่ระดับต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ อาทิ ปัจจัยการผลิต กระบวนการผลิต เทคโนโลยี การแปรรูป การบรรจุหีบห่อ การจัดการคลังสินค้า การกระจายสินค้าสู่ผู้บริโภค และช่องทางการจัดจำหน่าย รวมทั้งความเสี่ยงที่เกิดขึ้น เพื่อให้ทราบถึงสภาพการจัดการทางห่วงโซ่อุปทานของข้าวอินทรีย์ทั้งทางด้านการผลิตและการตลาด นอกจากนี้ยังวิเคราะห์ SWOT โดยเป็นการพิจารณาทั้งปัจจัยภายในองค์กรและปัจจัยภายนอกที่เกิดจากสภาพแวดล้อม ที่ส่งผลกระทบต่อข้าวอินทรีย์ตลอดเส้นทางลอจิสติกส์ โดย S หรือ Strengths หมายถึง ความเข้มแข็ง หรือ เป็นจุดแข็งที่เกิดขึ้นจากปัจจัยภายในองค์กร ที่ทำให้เกิดผลดีต่อการดำเนินงาน W หรือ Weaknesses หมายถึง จุดอ่อนที่เกิดจากปัจจัยภายในองค์กรทำให้เกิดความอ่อนแอ สำหรับปัจจัยภายนอกนั้นประกอบด้วย O หรือ Opportunities หมายถึง ปัจจัยภายนอกองค์กรที่เอื้อประโยชน์ให้ซึ่งเป็นโอกาสที่ช่วยส่งเสริมการดำเนินงานให้ประสบความสำเร็จ และ T หรือ Threats หมายถึง ปัจจัยภายนอกองค์กรที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงาน อันเป็นข้อจำกัดที่เกิดจากสภาพแวดล้อมภายนอก

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัย คือ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการด้านห่วงโซ่อุปทานของข้าวอินทรีย์ตลอดเส้นทางลอจิสติกส์ตั้งแต่ระดับต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ รวมทั้งผู้กำหนดนโยบายในภาครัฐ และช่องทางการจัดจำหน่ายในภาคเอกชน ได้แก่

- เกษตรกรปลูกข้าวอินทรีย์ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 3 จังหวัด
- เจ้าหน้าที่ของรัฐผู้กำหนดนโยบาย/ปฏิบัติงาน เกี่ยวกับการผลิตและการตลาดข้าวอินทรีย์ เช่น กรมการข้าว กรมวิชาการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงพาณิชย์ เป็นต้น
- ภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง เช่น สหกรณ์การเกษตร วิสาหกิจชุมชน และห้างสรรพสินค้า
- ผู้นำเกษตรกร/ผู้นำชุมชน/ผู้เชี่ยวชาญ

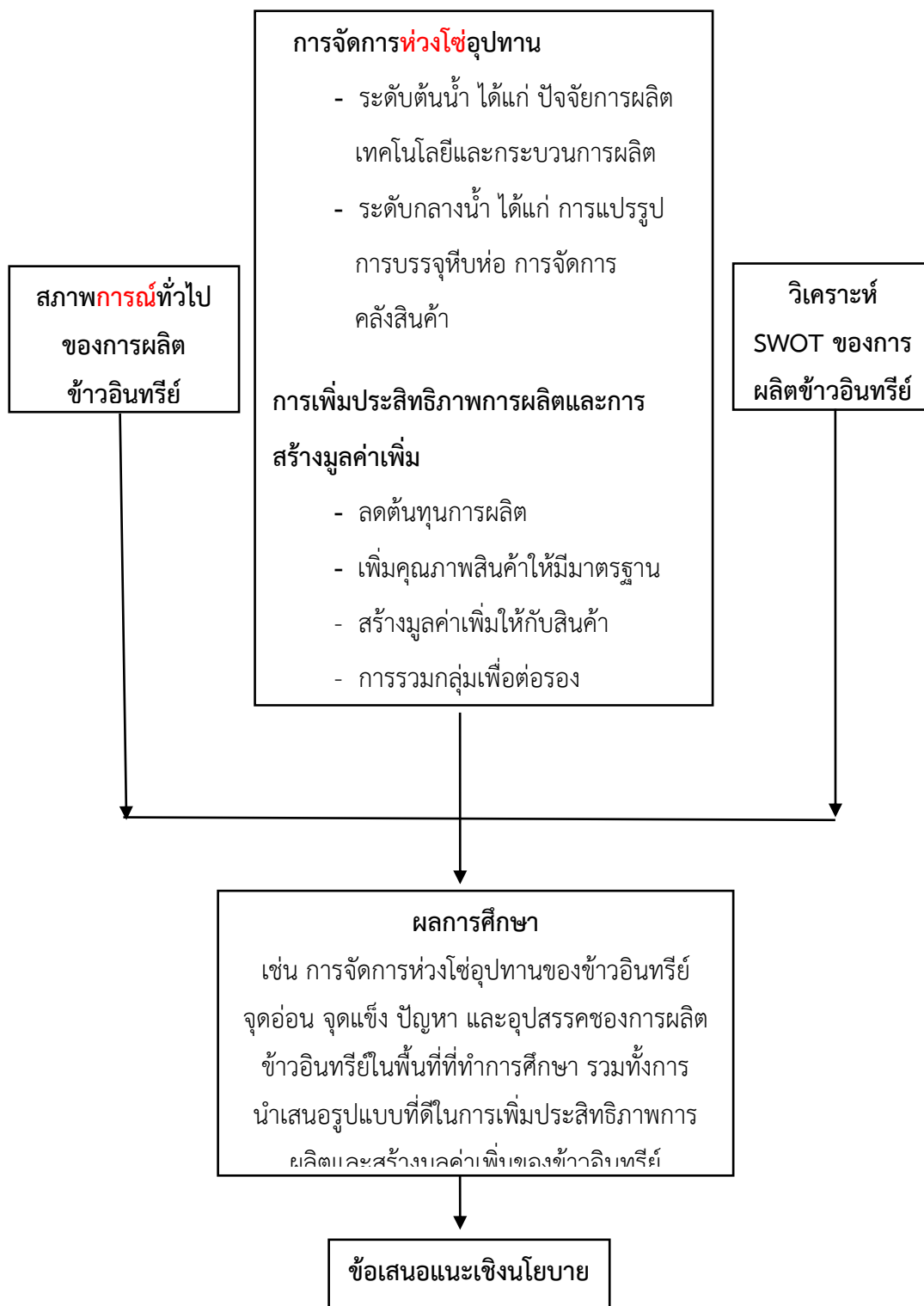
เหตุผลที่เลือกเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 3 จังหวัด ได้แก่ สุรินทร์ ยโสธร และบุรีรัมย์ เนื่องจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภูมิภาคที่มีการผลิตข้าวอินทรีย์มากที่สุด โดยคิดเป็นประมาณร้อยละ 80 ของปริมาณการผลิตทั้งหมดในประเทศ¹ และจังหวัดที่มีการปลูกมากอันดับต้นๆ คือ สุรินทร์ และยโสธร ส่วนจังหวัดบุรีรัมย์นั้นแม้ว่าจะมีพื้นที่ปลูกน้อยกว่าในสองจังหวัดข้างต้น แต่มีจุดเด่นที่กลุ่มเกษตรกรประสบความสำเร็จในการรวมตัวกันเข้าโครงการนาแปลงใหญ่ ซึ่งเป็นโครงการที่ส่งเสริมการทำนาเชิงอุตสาหกรรมครบวงจรของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และต่อมาได้มีการพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ (กรมการข้าว 2558) ผลดีที่เกษตรกรได้รับจากการเข้าร่วมโครงการที่สำคัญ คือ ต้นทุนการผลิตลดลง ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ จากเมล็ดพันธุ์ที่มีมาตรฐานโดยกรมการข้าวเป็นผู้จัดหา และได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีในการทำเกษตรสมัยใหม่เป็นต้น สำหรับการเลือกเกษตรกรพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) โดยเป็นเกษตรกรที่มีการปลูกข้าวแบบเกษตรอินทรีย์ในบริเวณที่มีการปลูกหนาแน่น หรือ มีการรวมกลุ่มเป็นนาแปลงใหญ่ ซึ่งประกอบด้วยเกษตรกรทั้งผู้ที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลวจากการผลิตข้าวอินทรีย์ รวมทั้งมีความหลากหลายระหว่างรายได้และรายย่อยโดยการประชุมกลุ่มย่อยและสัมภาษณ์เชิงลึก นอกจากนี้มีการสัมภาษณ์เชิงลึกภาคเอกชนส่วนราชการ/องค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการด้านอุปทานของข้าวอินทรีย์

ข้อมูลทุติยภูมิ

ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิจากหนังสือ บทความ แหล่งข้อมูลสถิติต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชน และ ค้นหาจากอินเทอร์เน็ตในประเด็นต่างๆ ได้แก่ สภาพทั่วไปของข้าวอินทรีย์ในประเทศไทยในภาพรวม เช่น พื้นที่ปลูก ปริมาณการปลูก แนวโน้มการขยายตัว ปัญหาและอุปสรรค รวมทั้งแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และการสร้างมูลค่าเพิ่มให้ข้าวอินทรีย์ รวมทั้งนโยบายรัฐบาลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับข้าวอินทรีย์ ตลอดจนการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศ

¹ ที่มา: <http://positioningmag.com/34730>

1.4 กรอบแนวคิดของโครงการวิจัย

1.5 นิยามศัพท์

1. **ข้าวอินทรีย์ (Organic Rice)** คือ ข้าวที่ผลิตด้วยระบบที่ไม่ใช้สารเคมีทางการเกษตรทุกชนิดหรือสารสังเคราะห์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยเคมี สารควบคุมการเจริญเติบโต สารควบคุมและกำจัดวัชพืช สารป้องกันกำจัดโรค แมลงและสัตว์ศัตรูข้าว เป็นต้น เป็นการใช้วัสดุจากธรรมชาติเพื่อให้เกิดความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ต้องไม่ปะปนกับผลิตผลจากพื้นที่ที่ไม่ได้ผลิตภายใต้ระบบการผลิตข้าวอินทรีย์ และเกษตรกรต้องมีมาตรการป้องกันการปนเปื้อนจากพื้นที่ข้างเคียงอีกด้วย (กรมการข้าว 2559)

2. **ประสิทธิภาพการผลิต (Efficiency)** ในที่นี้หมายถึงประสิทธิภาพการผลิตข้าวอินทรีย์ ในทางเศรษฐศาสตร์การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตเกิดขึ้นจากการที่ผู้ผลิตใช้ปัจจัยการผลิตเท่าเดิม อาทิ เมล็ดพันธุ์ ที่ดิน แรงงาน และเครื่องจักร เป็นต้น แต่ได้ผลผลิตข้าวมากขึ้น หรือได้ผลผลิตข้าวเท่าเดิมจากการที่ใช้ปัจจัยการผลิตดังกล่าวข้างต้นลดลงนั่นเอง

3. **มูลค่าเพิ่ม (Value Added)** คือ มูลค่าที่เกิดจากความสามารถของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องภายในหน่วยผลิตนำไปสู่การได้ข้าวอินทรีย์และผลิตภัณฑ์จากข้าวอินทรีย์ที่ผู้บริโภคต้องการ และสามารถจำหน่ายได้มูลค่าสูงขึ้นจากเดิม เช่น การแปรรูป การบรรจุหีบห่อที่สวยงาม หรือ อาจเป็นการแปรรูปวัตถุดิบที่ซื้อมาจากภายนอกก็ได้ โดยเป็นการเพิ่มมูลค่าเข้าไปในแต่ละขั้นตอนของห่วงโซ่อุปทาน

4. **การจัดการด้านอุปทาน (Supply Side Management)** คือ กระบวนการจัดการห่วงโซ่อุปทาน (supply chain management) ตั้งแต่ระดับต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ เพื่อเคลื่อนย้ายสินค้าจากแหล่งผลิตสู่มือผู้บริโภค โดยในการศึกษานี้จะหมายถึงการจัดการด้านอุปทานของข้าวอินทรีย์ในพื้นที่ที่ทำการศึกษาเฉพาะในส่วนของระดับต้นน้ำและกลางน้ำ เริ่มจากชาวนาที่เป็นผู้ผลิตในระดับต้นน้ำ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการจัดการฟาร์ม การใช้เทคโนโลยีในกระบวนการผลิต การรับรองมาตรฐานข้าวอินทรีย์ และการเลือกใช้ปัจจัยการผลิตที่เหมาะสม เป็นต้น และผู้รวบรวม/คนกลางในระดับกลางน้ำ จะเกี่ยวข้องกับการแปรรูปรวมทั้งการบรรจุหีบห่อ การสร้างตราหือเพื่อให้่ายต่อการจดจำและการซื้อซ้ำ เป็นต้น อย่างไรก็ตามบางกรณีผู้รวบรวมจะมีบทบาทในการจำหน่ายด้วย ซึ่งนับเป็นระดับปลายน้ำ

5. รูปแบบที่ดี เป็นแนวทางการปฏิบัติงานที่ดี (Best Practice) ที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ โดยในการศึกษานี้ จะหารูปแบบ หรือ แนวปฏิบัติที่นำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับข้าวอินทรีย์ ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับการผลิต การตลาด และการวิจัยและพัฒนา (R&D) เป็นหลัก

1.6 ประโยชน์ที่ได้รับ

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษานี้ คือ

1. ประโยชน์ทางวิชาการ สามารถระบุถึงปัญหาและอุปสรรค ตลอดจนทิศทางในอนาคตของข้าวอินทรีย์ในประเทศไทย เพื่อให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็น เกษตรกร ภาครัฐ หรือ ภาคเอกชน ได้นำไปแก้ไขปรับปรุง ทั้งในระดับปฏิบัติและระดับนโยบาย และภาครัฐสามารถกำหนดนโยบายการพัฒนาข้าวอินทรีย์ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ความต้องการของเกษตรกร และความต้องการของผู้ประกอบการทั้งในระดับขายส่งและขายปลีก

2. ประโยชน์ภาคปฏิบัติ สามารถระบุถึงบทบาทความสำคัญของผู้มีส่วนร่วมในการจัดการห่วงโซ่อุปทานตั้งแต่ต้นน้ำ และกลางน้ำ ทั้งเกษตรกร ภาครัฐ และภาคเอกชน เพื่อให้ทราบถึงศักยภาพของภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคเกิดจากส่วนใด ทั้งนี้เพื่อแก้ปัญหาและอุปสรรคต่างๆได้ตรงประเด็น เพื่อลดปัญหาอุปสรรคและเพิ่มจุดแข็ง และลดจุดอ่อนของข้าวอินทรีย์ไทย นำไปสู่การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันที่มีแนวโน้มรุนแรงขึ้นในปัจจุบัน เพิ่มศักยภาพความเป็นผู้นำในการผลิตข้าวอินทรีย์เพื่อการส่งออก และการพัฒนาการผลิตข้าวอินทรีย์ที่ยั่งยืน

3. นำเสนอรูปแบบที่ดี ในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและสร้างมูลค่าเพิ่มของข้าวอินทรีย์ นำไปสู่แนวทางในการแก้ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นทั้งในระดับปฏิบัติและระดับนโยบาย ที่หน่วยงานของรัฐ อาทิ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวงพาณิชย์ เป็นต้น สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบาย ทั้งนี้เพื่อลดจุดบกพร่องต่างๆลงในขณะเดียวกันก็เพิ่มจุดแข็งของการผลิตข้าวอินทรีย์ให้มีความโดดเด่นยิ่งขึ้น รวมทั้งนำเสนอข้อเสนอแนะในการจัดการด้านอุปทานของข้าวอินทรีย์ เพื่อให้เกษตรกรสามารถเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิต นำไปสู่การเสริมสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันในระยะยาว